

А. А. КАВАЛЁВА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны)

РАДЗІННА-ХРЭСЬБІННЫЯ АБРАДЫ І ПЕСНІ БЕЛАРУСАЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ФАЛЬКЛОРУ ГОРАДА ГОМЕЛЯ)

У артыкуле прааналізаваны фальклорна-этнаграфічны матэрыял па радзінна-хрэсьбіннай абраднасці, запісаны ў фальклорных экспедыцыях, што адбываліся непасрэдна ў горадзе Гомелі. Выяўлены асноўныя структурныя кампаненты радзінна-хрэсьбіннага абрадавага комплексу і звязаныя з імі народныя вераванні. Найбольшая ўвага сканцэнтравана на прыкметах і павер’ях, звязаных з дародавым цыклам, у прыватнасці з цяжарнасцю жанчыны.

Радзінна-хрэсьбінныя абрады і звычаі беларусаў уяўляюць асаблівую цікавасць для даследчыкаў у плане вывучэння мясцовай спецыфікі гэтага віду народнай творчасці. Што датычыць даследавання рэгіянальна-лакальных асаблівасцей гарадской радзінна-хрэсьбіннай абраднасці, у прыватнасці горада Гомеля, то варта адзначыць, што ў яе бытаванні можна назіраць праявы ўзаемадзеяння вясковай і гарадской традыцый святкавання такой з’явы, як нараджэнне немаўляці. Засяродзім увагу на прыкметах і павер’ях, звязаных з цяжарнасцю жанчыны. Нельга не пагадзіцца з выказваннем даследчыка А. С. Фядосіка, які вылучыў тры групы традыцыйных забарон для цяжарнай жанчыны: “1. Забароны цяжарнай жанчыне дзеянняў, якія могуць пашкодзіць знешняму выглядзе дзіцяці або выклікаць хваробу. 2. Засцярогі, прызначаныя прадухіліць дрэнныя паводзіны дзіцяці ў будучым і непажаданыя для яго рысы характару. 3. Забароны дзеянняў, ад якіх залежыць лёс нованароджанага (няшчасце, беднасць, галеча і інш.)” [1, с. 26].

Зыходзячы з фактычнага матэрыялу, запісанага ў г. Гомелі, можна вылучыць некалькі функцыянальна-семантычных груп. Да першай групы, найбольш распаўсюджанай, варта аднесці тыя прыкметы і павер’і, у якіх адлюстраваліся забароны, правілы для цяжарнай жанчыны, што былі звязаны з захаваннем здароўя і прыгажосці нованароджанага: “Цяжарнай жанчыне нельга было пужацца, нельга было глядзець на непрыгожых людзей. Яна павінна была насіць прыгожае, глядзець на прыгожае, лічылі, што і дзіця тады будзе прыгожае” (запісана ў г. Гомелі ад Рабыкінай Кацярыны Цімафееўны, 1942 г. н. (нарадзілася ў в. Восток (Васход) Веткаўскага р-на, студэнткай Кучаравай А. (2007 г.)); “Нельзя было смотреть на некрасивых, чтоб родился красивый, на уродливых нельзя смотреть” [2, с. 165].

Каб не было праблем у цяжарнай жанчыны пры нараджэнні дзіцяці, ёй забаранялася пераступаць праз вярхоўку або іншыя круглыя прадметы: “Беременной женщине нельзя было, если инур, пруты лежат, нельзя перешагивать, чтоб препятствий не было при родах, чтоб легко рожать” (запісана ў г. Гомелі ад Котавай Наталлі Аляксандраўны, 1962 г. н, студэнткай Рыбак Т.). Да першай групы прадпісанняў, звязаных з засцярогай нованароджанага, адносяцца таксама такія, як забароны для цяжарнай жанчыны наведвацца туды, дзе адбываецца пахаванне: “Нельга было таксама хадзіць на пахаванне” (запісана ў г. Гомель ад Рабыкінай Кацярыны Цімафееўны, 1942 г. н. (нарадзілася ў п. Восток (Васход) Веткаўскага р-на); забароны для цяжарнай жанчыны, звязаныя з пажарам: “Забаранялася глядзець на пажар, бо дзіця магло нарадзіцца з апёкам (плямай), калі цяжарная спужаецца” (запісана ў г. Гомель ад Рабыкінай Кацярыны Цімафееўны, 1942 г. н. (нарадзілася ў п. Восток (Васход) Веткаўскага р-на); “Не хапайся на пажары за твар рукамі, а то ў малога будзе радзімае пятно” [2, с. 167]. Т. І. Кухаронак адзначыла: “Старэйшыя сваячкі перасцерагалі жанчыну

прысутнічаць на пахаваннях, глядзець на нябожчыка, бо ў дзіцяці магла быць цяжкая хвароба ці жоўты хваравіты колер твару: “Я была бярэменная і пашла на похараны і стала глядзець. А там была старая Рыміхіна бабка – Варка, яна мяне сразу выгнала с хаты: “Выхадзі вон, ідзі на вуліцу”” (в Кучарына Шклоўскага р-на). Калі цяжарная ўсё ж вымушана была ісці на пахаванне, яна, каб пазбегнуць непрыемнасцей, прывязвала да пояса чыр-воную нітку ці завязвала на галаву чырвоную хустку” [3, с. 21].

Жыхары г. Гомеля верылі, што цяжарнай жанчыне нельга было глядзець на нябожчыка: “Беременным нельзя смотреть на мертвеца: ребенок бледным будет” (запісана ў г. Гомелі ад Жалабковай Любові Аляксандраўны, 1949 г. н., раней пражывала ў в. Войцін Гомельскага р-на студэнткай Самафалавай С.). Паводле сведчанняў жыхаркі г. Гомеля Наталлі Аляксандраўны Котавай, 1962 г. н., “беременным ещё нельзя на кладбище ходить, покойника смотреть. Нам сказали, что может быть выкидыш, бабки так сказали” (запісана ў г. Гомелі студэнткай Рыбак Т.). Таксама нельга было цяжарнай жанчыне “падыходзіць да жывёл, якія былі мёртвымі і нельга было пляваць на іх, бо ў маці і малако прапасць магло. З-за гэтага ж цяжарнай забаранялася глядзець на нябожчыка і прысутнічаць на пахавальных абрадах” (запісана ў г. Гомелі ад Карпенка Вольгі Рыгораўны, 1924 г. н., студэнткамі Трафіменка В. М., Халязнікавай І. В.).

Прытрымліваліся цяжарныя жанчыны і забароны стаяць на парозе, хадзіць пад дугой і пераступаць праз рэчы: “Цяжарнай нельзя было стоять на пороге, хадзіць под дугой, трэба было абысці. Пераступаць нельзя было праз рэчы, трэба было ўсе абыходзіць” (запісана ў г. Гомель ад Рабыкінай Кацярыны Цімафееўны, 1942 г. н. (нарадзілася ў п. Восток (Васход) Веткаўскага р-на).

Паводле сведчанняў жыхароў, цяжарная жанчына асцерагалася хадзіць у госці, наведваць суседзяў, а таксама пазбягала выконваць цяжкія віды работы, асабліва звязаныя з рукамі: “Беременная женщина боялась, чтоб её не сглазили. Одевалась, прятала живот, чтоб не сглазили, меньше ходила по гостям, по людям. Если хочет сохранить ребёнка, то лучше не ходит по соседям. Когда беременная восьми месяцев, нельзя делать тяжёлую работу, связанную с руками вверх, поднимать руки вверх нельзя” [2, с. 165].

Другая функцыянальна-семантычная група прыкмет і павер’яў, звязаная з выхаваннем у дзіцяці лепшых рысаў характару, прадстаўлена адзінкавымі запісамі. Напрыклад, цяжарнай жанчыне невыпадкова забаранялася красці што-небудзь, бо лічылася, што і дзіця народзіцца злодзеём: “Беременным нельзя воровать, всё отражается на ребёнке” [2, с. 165].

З фактычных матэрыялаў па радзінна-хрэсьбінай абраднасці, запісаных у г. Гомелі, вынікае, што нашы продкі тлумачылі пры дапамозе пэўнага часу нараджэння немаўляці, якім будзе лёс дзіцяці: “Людзі верылі, што чалавек нараджаецца і яму даецца лёс, доля. Глядзелі, у які дзень нарадзілася дзіця, у якую пару сутак, на якім месяцы (поўня, маладзік, або схадок). Калі на Раство, Пасху, Благовешчание, то добра, а калі ў пост і месяц на схадку, то дрэнна. Таксама лічылася, калі нарадзіўся ў пятніцу, то нешчаслівы будзе” [2, с. 168]. Таксама, існавалі прыкметы, звязаныя непасрэдна з хуткасцю нараджэння немаўляці і вызначэннем полу дзіцяці: “Нельзя было у порога стоять, через порог надо было быстро перешагивать, нельзя стоять у калитки, чтобы ребёнок быстро родился. < > Если беременная покажет ладони вверх, то на девочку, если женщина покажет ладони вниз, то мальчик. Так бабки гадали. У меня лично так совпало Валя, дочка родилась” (запісана ў г. Гомель ад Котавай Наталлі Аляксандраўны, 1962 г. н., студэнткай Рыбак Т.). Сярод прыкмет і павер’яў, звязаных з цяжарнасцю жанчыны, вылучаліся і тыя, што былі скіраваны на падтрыманне здароўя і прыгажосці дзіцяці: “Яшчэ задоўга да родаў цяжарная жанчына павінна была шмат чаго асцерагацца ў жыцці. < > Не рабі ў святы, а то дзіця народзіцца калекам. Як пойдзеш паласкаць на рэчку бялізну, не круці яе ў вадзе, а то будзе непаўнацэнны або пунавіна закруціцца. Не хапайся на пажары за твар рукамі, а то ў малага будзе радзімае пятно” [2, с. 167].

Варта адзначыць, што цяжарнай жанчыне, як лічылася, нельга было ні ў чым адмаўляць: *“Калі цяжарная жанчына нешта прасіла (пазычыць ці нешта даць), ёй ніколі ні ў чым не адказвалі”* [2, с. 168].

Сярод асноўных структурных кампанентаў пасляродавага перыяду радзінна-хрэсьбіннай абраднасці вылучаюцца такія важныя моманты, як выбары бабкі-павітухі і кумоў. Зсяродзім увагу на тым, як запрашалі самую паважаную жанчыну сталага веку на ролю бабкі-павітухі. Як адзначылі жыхары, *“каго па вёсцы бралі ў бабкі, было вельмі пачэсна. Таму людзі гаварылі: “У бабкі бяруць – аўтарытэтная”* [2, с. 167]. Бабка-павітуха выконвала важную місію, калі дзіця нараджалася, даўней яна непасрэдна прымала роды і ажыццяўляла пэўныя дзеянні ў сувязі з нованароджаным: *“Выбирается та бабка, которая покупала первая ребёнка. Купала в травах (череде, чистотеле), настаивала их заранее после родов”* [2, с. 166].

Менавіта бабка-павітуха была важнай асобай падчас адведак: *“У першыя дні пасля народжэння былі адведкі: бабка-павітуха прыходзіла абавязкова тры разы (тры дні запар), несла з сабой падарункі. Раней была вялікая беднасць, неслі кусок самаробнага палатна або навогул рукаў ад сарочкі на плячкі малому, варылі кісель або кампот з сухафруктаў, неслі сушаныя грушы, яблыкі, неслі, калі было, сала і яйкі, каб падтрымаць здароўе маці, пазней нізку баранак або печыва”* [2, с. 167].

Звычайна, калі выбіралі кумоў, то прыходзілі з хлебам і соллю, адмовіцца ім ад гэтай місіі быць хрышчонамі бацькамі, нельга было: *“Приглашали кума и куму, выбирали, кто пришёл с хлебом и солью, ты уже не откажешься, это грех. Родственников нельзя приглашать, только чужого человека. Это уже по-церковному, я не знаю, так говорили. Родственники и так родственники, а это будут вторые мать и отец новорожденному. Это уже и на свадьбе, как мать и отец, кума и кум то же самое. На Пасху должны подарки отнести, на все святые праздники. Кум и кума крестнику обязаны принести в подарок на Пасху яйцо, это святое. Бабки говорили, что в трудную минуту, это уже вторые родители. Уважение кума к куме это уже святое, дружба должна быть между кумом и кумой”* (запісана ў г. Гомель ад Котавай Наталлі Аляксандраўны, 1962 г. н., студэнткай Рыбак Т.).

Як сведчаць фактычныя матэрыялы, куму і кума выбіралі з ліку лепшых сяброў: *“Гэтыя другія радзіцелі прыносілі для дзіця адзежу, адзявалі яго, а пасцельнае бяльё павінна было быць новым, і ідуць у царкву. У царкву бралі новае палаценца альбо платок, ці кусок трапіны (каб поп выцер рукі). Усе разлікі ў царкве ляжалі на куму”* (запісана ў г. Гомель ад Бандарэнка Сцепаніды Іванаўны, 1918 г. н.).

Самым цікавым момантам у радзінна-хрэсьбіннай абраднасці з’яўлялася разбіванне гаршка з кашай, якую павінна была зварыць бабка-павітуха. Той, хто пакладзе больш грошай на кашу, як гаварылі ў народзе, той і будзе мець права разбіць гаршчок. Чарапкі ад разбітага гаршка, паводле народных вераванняў, валодалі магічнай сілай уздзеяння, таму іх клалі, напрыклад, у хляве, каб *“свінні вадзіліся”* (запісана ад Ермаковай Тамары Фёдораўны, 1937 г. н. (нарадзілася ў в. Свяцілавічы Веткаўскага р-на) або *“молодым по черепку на головы кладе: или чтоб замуж вышли, или чтоб дети были”* (запісана ад Любінай Клаўдзіі Мікалаеўны, 1937 г. н.).

Такім чынам, можна пацвердзіць факт адносна багатай мясцовай спецыфікі асобных структурных кампанентаў радзінна-хрэсьбіннай абраднасці горада Гомеля, на якую паўплывалі традыцыі асобных раёнаў Гомельскай вобласці. Пра гэта сведчыць багаты фактычны матэрыял, які быў запісаны не толькі ад прадстаўнікоў карэннага насельніцтва, але і ад жыхароў з іншых вёсак розных раёнаў Гомельскай вобласці, якія абралі месцам жыхарства горад Гомель.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А. С. Фядосік, А. С. Емяльянаў, У. М. Сысоў, М. А. Каладзінскі; Навук. рэд. К. П. Кабашнікаў. – Мн. : Бел.навука, 2001. – 422 с.

2 Радзінна-хрэсьбінныя абрады і звычаі беларусаў (на матэрыяле фальклору Гомельскай вобласці) / аўтары-ўкладальнікі Новак В. С., Шынкарэнка В. К., Кастрыца А. А., Воінава А. М., Вяргеенка С. А., Палуян А. М., Партнова-Шахоўская А. У. – Гомель : Барк, 2013. – 380 с.: Беларуская навука, 2017. – 140 с.

3 Кухаронак, Т. І. Радзіны і маленства ў традыцыйнай культуры беларусаў / Т. І. Кухаронак. – Мінск : Беларуская навука, 2017. – 140 с.

The article analyzes the folklore and ethnographic material on the family baptism rite, recorded in the folklore expeditions that took place directly in the city of Gomel. The main structural components of the family-baptism ritual complex and related folk beliefs have been revealed. The greatest attention is focused on signs and beliefs related to the prenatal cycle, in particular, a woman's pregnancy.